

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب (صفحات ۱۷۹ تا ۲۰۸)

DOR:20.1001.1.17358663.1402.18.55.8.8

نوع مقاله: پژوهشی

محمود علیگو^۱ * مجید موحد^۲ * احسان حمیدی زاده^۳

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۳۱

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۹

چکیده

مقوله هویت در بسیاری از کشورها از جمله ایران، مقوله واحدی نیست و متأثر از منابع هویتی گوناگون است که گاهی تضاد و کشاکش آنها با یکدیگر موجب نگرانی‌هایی شده است. هدف از این مطالعه، بررسی وضعیت و تحلیل منابع هویتی نوجوانان اقوام مختلف و فهم پیچیدگی‌های آن است تا بتوانیم به درک جامعه از الگوهای هویت ایرانی در بین نوجوانان دست پیدا کنیم. به همین منظور، نظریه‌هایی که به مسئله هویت از منظر رویکرد ترکیب‌گرایی همچنین منظر کنش متقابل نمادین تأکید دارد در تحلیل منابع هویتی نوجوانان به عنوان چارچوب نظری تحقیق انتخاب شدند. روش تحقیق در این پژوهش رویکرد کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش انجام گرفته است ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده و جامعه آماری هم نوجوانان شهرهای زاهدان، اهواز، ارومیه، سنندج و گرگان است. در این مطالعه نمونه آماری ۲۰۰۰ نفر را شامل می‌شود. پس از جمع‌آوری اطلاعات داده‌های تحقیق از طریق پرسشنامه با استفاده از نرم‌افزار Amos، spss در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی بررسی و تحلیل شدند. بر اساس یافته‌های این مطالعه به غیر از هویت ملی در مابقی ابعاد جنسیت اثرگذار است. یکی دیگر از عناصر زمینهای گرایش مذهبی پاسخگویان است و جزو اصلی‌ترین ابعاد شکل‌دهنده خود است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که در بین اهل تشیع و اهل تسنن تفاوت معناداری در میزان گرایش به هویت ملی و هویت جهانی وجود ندارد.

واژگان کلیدی: منابع هویتی، اقوام ایرانی، هویت ملی، هویت مذهبی، دانش آموزان.

۱. دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

m_aligoo@yahoo.com

۲. استاد جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

mmovahed@rose.shirazu.ac.ir

۳. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. ehamidi@shirazu.ac.ir

۱- بیان مسئله

بحث پیرامون مفهوم هویت، انواع و رابطه میان آن‌ها و سرانجام، اصالت هویت و فرایند ساخته شدن آن امروزه تبدیل به یکی از مباحث مهم علوم اجتماعی شده است و در رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی بدان پرداخته می‌شود. می‌توان گفت که بحث هویت بیشتر در قرن بیستم وارد مباحث علوم اجتماعی شد و موضوع تحقیقات علمی واقع شد، در حالی که واژه هویت دارای تاریخی طولانی است.

موضوع هویت به طور عام از جمله موضوعات مطرح در علوم اجتماعی سال‌های پایانی قرن بیستم و دهه نخست قرن بیست و یکم است. در مقایسه با دو قرن پیش از آن، حجم آثار انتشار یافته پیرامون هویت و ابعاد آن در دو دهه اخیر بسیار زیاد بوده است. در سطح جهانی چند مسئله عمده باعث توجه پژوهشگران علوم اجتماعی به موضوع هویت شده است؛ یکی از این مسائل، دگرگونی‌های گسترده سیاسی و اقتصادی در سال‌های دهه ۱۹۸۰، از جمله پیدایش جنبش‌های نوین اجتماعی در غرب، آغاز فرایند دمکراتیزاسیون و جنبش‌های جامعه مدنی در اروپای شرقی و در نهایت، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان جنگ سرد است. در کنار این دگرگونی‌ها، شتاب گرفتن فرایند جهانی شدن در دهه‌های پایانی قرن بیستم و گسترش چشمگیر فن‌آوری‌های اطلاع‌رسانی و دسترسی آسان به اطلاعات و ارتباطات و جابجایی‌های گسترده جمعیتی در جهان باعث طرح مسئله هویت و متعلقات آن در محافل پژوهشی و دانشگاهی جهان شد. بحث‌هایی چون تضعیف قدرت و کنترل دولت، تأثیر فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی بر کم‌رنگ شدن اهمیت مرزها و پررنگ شدن هویت‌های ملی و گاه قومی در کشورهای تازه تأسیس چندملیتی، موضوع هویت و مخصوصاً هویت ملی را به یکی از مسائل عمده پژوهشی در رشته‌های گوناگون علوم اجتماعی تبدیل کرده است.

هویت، چارچوب فرهنگی‌ای است که منشأ رفتار افراد است (مشایخ، ۱۳۸۶). هویت، فرآیند معناسازی بر اساس یک یا چند مجموعه خصیصه فرهنگی به هم پیوسته است که از یک سوی، سازنده معنا است و از دیگر سوی، معنا حول محور آن سامان می‌یابد (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۸۶). هویت، فارغ از تعاریف آن، ابعاد و انواع گوناگون و در عین حال مرتبط با همی دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: هویت ملی، هویت دینی، هویت قومی و هویت جهانی (امینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۱۶). هویت منحصر به وجود یک فرد

نیست، بلکه یکی از مسائل جدی هر جامعه و اجتماعی است. اگر اجماع بر مقوله هویت در میان یک قوم یا ملت حاصل شود، اولاً در میان افراد آن قوم اعتماد به نفس ایجاد می‌شود و در ثانی افراد، هدف و جهت خود را مشخص می‌بینند. جامعه‌ای که از خود تعریفی ندارد، عملاً واحدی از هم گسیخته و نامنجم و از خود بیگانه و باخودستیز است؛ در نتیجه به ناچار خود را با سنج‌های خارج از خود ارزیابی می‌کند (رجائی، ۱۳۸۶: ۴۱). به همین دلیل، هویت به عنوان یکی از منابع شناخت، از مسائل مهم جوامع بشری است (صنیع الاجلال، ۱۳۸۴: ۱۰۴). هویت درجات و انواع گوناگونی دارد و به اندازه پدیده‌هایی که انسان از طریق آن‌ها خود را می‌شناسد و به دیگران می‌شناساند، می‌توان هویت داشت. برخی از این هویت‌ها شناخته شده‌تر هستند و روی هم رفته، هویت‌های کلان را شکل می‌دهند و از عناصر آن محسوب می‌شوند؛ بنابراین، مقوله هویت در بسیاری از کشورها از جمله ایران، مقوله واحدی نیست و متأثر از منابع هویتی گوناگون است که گاه تضاد و کشاکش آن‌ها با یکدیگر موجب نگرانی‌هایی شده است؛ از این روی، به تناسب پدیده‌هایی که انسان از طریق آن‌ها خود را می‌شناسد و به دیگران می‌شناساند، می‌توان هویت داشت. از هویت می‌توان به عنوان پسوندهایی چون فرهنگ، قومیت، ملیت، دین، محل سکونت، ایل، طایفه و نظایر آن استفاده کرد (احمدی، ۱۳۸۶). هرچند، در این پژوهش، هویت در ابعاد ملی، دینی، قومی و جهانی در نظر گرفته شده است.

در وضعیت فعلی جامعه جهانی و با این حجم از تغییرات پرشتاب حاصل از انقلاب اطلاعاتی و ارتباطی، ضرورت مقوله هویت بیش از پیش احساس می‌شود. هابرماس به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان انتقادی در حوزه فرهنگ نیز به ایجاد نوعی همسانی منطبق با فرهنگ آمریکایی اشاره می‌کند که خود را به دیگر ملل تحمیل می‌کند و در جای جای جهان، معنی‌دارترین تفاوت‌ها را کمرنگ و بنیاد ریشه‌دارترین سنت‌های محلی را سست و تهی می‌کند. در واقع، وضعیت فعلی ارتباطات جهانی، توسعه و رشد فناوری‌های مختلف، رویارویی مداوم فرهنگی و مواردی از این دست به موضوع اصلی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شده است (سفیری و غفوری، ۱۳۸۸). تمامی این‌ها شرایط جدی و جدیدی هستند که بیشتر، قشر نوجوان و جوان مانند دانش‌آموزان را به واسطه دسترسی بیشتر به فناوری‌ها و ارتباطات، در معرض چالش قرار می‌دهند (کشاورز، ۱۳۸۸).

در واقع، انجام چنین پژوهشی در شرایط فعلی ایران، از آن روی ضروری است که

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

نشان می‌دهد کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، در سطح کلان و جهانی با پدیده فزاینده جهانی شدن رو به رو هستند و از سوی دیگر، در قیدوبند ارزش‌ها و رسوم قومی و ملی خود قرار دارند. در چنین شرایطی، عمده نوجوانان و جوانان ایرانی با منفصل شدن از بنیادهای سنتی و در شرایط ضعف یا نبود ساختارهای نوین مدنی و نیز با مقاومت غیراصولی برخی از سیاست‌گذاری‌ها و نبود تشخیص درست الگوهای ملی و فرهنگی، با نوعی سردرگمی و بحران هویتی مواجه شده‌اند (نیازی و نصرآبادی، ۱۳۹۵). طبیعی است که در چنین شرایطی، آگاهی نسبت به هویتشان و انواع و اقسام آن می‌تواند در شکل-دهی به الگوهای کنشی آن‌ها نقش ایفا نماید. در این میان، نوجوانان به دلیل خصوصیات خاص سنی خود بیشتر تحت تأثیر واقع می‌شوند و در واقع، در سن تأثیرپذیری^۱ قرار دارند؛ وجود شرایطی که بتواند آن‌ها را یاری کند تا تصویر صحیحی از خود داشته و با واقع‌بینی و عینیت بیشتر به خود بنگرند؛ یعنی بدانند که چیستند و به دنبال چه می‌باشند. این از یک‌سو، سبب اطمینان خاطر و سلامت فکر آن‌ها می‌گردد و از سوی دیگر، قدرت تطبیق بیشتری به آن‌ها می‌بخشد؛ بنابراین، بررسی هویت نوجوانان و حدود و مرز آن برای حل مسائل و مشکلات جوامع کنونی، راهگشا و برای آینده هدایت‌گر است.

نگرانی‌ها درباره وضعیت هویت در دهه‌های اخیر پررنگ‌تر شده است؛ مانند تشدید هویت‌جویی قومی (حسینی فرد، ۱۴۰۰؛ عزیزان پور، ۱۴۰۰)، اثرگذاری فضای مجازی در تحولات هویتی (میمنت آبادی، ۱۳۹۹) و غیره. لقمان‌نیا و خامسان (۱۳۸۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که در اهداف تصریح‌شده برای نظام آموزش ایران، هویت و مخصوصاً هویت ملی به عنوان یکی از کلان‌ترین و مهم‌ترین ابعاد هویتی، ایران وضعیت مطلوبی قرار ندارد و با توجه به اهمیت نقش هویت در توسعه و پیشرفت کشور، لازم است نسبت به چگونگی برخورد و مواجهه با آن بازاندیشی‌هایی صورت پذیرد. عموماً، بررسی‌ها و مطالعات اجتماعی ناظر به بخش‌ها و افراد مرکزی و برخوردار است و کمتر به حوزه‌های حاشیه‌ای پرداخته می‌شود؛ از همین روی، در این پژوهش به نوجوانان پنج استان مرزی که از نظر امنیتی با جامعه مرکزی متفاوت هستند و همچنین از نظر طبقه‌بندی توسعه‌یافتگی در شرایط متوسط و یا ضعیفی هستند، پرداخته شده است؛ بنابراین، در

1- Impressionable age

چنین شرایطی، توجه به ابعاد گوناگون هویت نوجوانان و کشف منابع و روابط هویتی می‌تواند لازمه و پیش‌شرط تدوین برنامه‌ها و سیاست‌هایی باشد که نهایتاً به تکامل فردی، خودباوری، همدلی، همبستگی ملی، تعهد و مسئولیت‌پذیری، ترجیحات ملی و افتخار به فرهنگ خودی بینجامد.

با این توضیحات، پژوهش حاضر به دنبال فهم کم و کیف اولویت‌ها و برجستگی‌های منابع هویتی دانش‌آموزان در پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب (در پنج شهر ارومیه، سنندج، گرگان، زاهدان و اهواز) است. همچنین قصد پاسخ دادن به این سوال اساسی را دارد که میزان و نوع ارتباط منابع هویتی این دانش‌آموزان چگونه است؟

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱- ادبیات تجربی

موحد، علیگو، ایمان و طیبی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی هویت قومی نوجوانان شهر زاهدان و تأثیر ابعاد مذهبی، ملی و غربگرایانه بر آن» نسبت هویت قومی با ابعاد هویتی در میان دانش‌آموزان شهر زاهدان را بررسی کردند. یافته‌های پژوهش نشانگر آن است که بین هویت قومی و ابعاد آن یعنی هویت ملی و هویت دینی و هویت جهانی رابطه معناداری وجود دارد. البته این رابطه مثبت و مستقیم است و همچنین هویت دینی بیشترین رابطه را دارد و پس از آن هویت ملی کمترین رابطه را نیز با هویت جهانی دارد. پسران در این مطالعه از سطح بالاتری نسبت به دختران در دارا بودن هویت‌های مذکور قرار دارند.

پاکوفته، نصری، نصرالهی و فرخی (۱۴۰۰) در تحقیق خود با عنوان «پیش‌بینی هویت جهانی بر اساس هویت ملی، دینی و قومی در دانشجویان» به این نتیجه رسیدند که هویت ملی، قومی و دینی همبستگی مثبت و معناداری با هویت جهانی دارند. همچنین هویت ملی، قومی و دینی توان پیش‌بینی هویت جهانی را دارند و در مجموع ۶۳ درصد از واریانس هویت جهانی را در دانشجویان تبیین می‌کنند و در این زمینه نقش هویت ملی برجسته‌تر بوده است. علاوه بر این، مؤلفه‌های انواع هویت فوق نیز قابلیت پیش‌بینی هویت جهانی را دارا بودند.

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

مویدفر و شاهوران (۱۴۰۰) «رابطه هویت ملی و دینی در بین زرتشتیان ایران» را مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها با مطالعه بر روی زرتشتیان استان فارس و یزد به این نتیجه رسیدند که در جامعه زرتشتیان میزان گرایش به هویت دینی رابطه معناداری با میزان گرایش به هویت ملی دارد به گونه‌ای که در میان این جامعه همبستگی هویت دینی با ابعاد فرهنگی - تاریخی و سیاسی هویت ملی بالاتر بوده ولی میزان همبستگی ابعاد جغرافیایی - اجتماعی علیرغم معناداری در سطح کمتری است.

حیدری، سلگی، صالح صدق پور (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «بررسی نقش و جایگاه دین در هویت فردی ایرانیان» معتقدند که هویت مسئله‌ای پیچیده، چندبعدی و متکثر است و عناصر و عوامل مختلفی در ساخت و شکل‌دهی به آن نقش دارند. روش تحقیق روش پیمایش و جامعه آماری شامل افراد بالای ۱۶ سال مراکز استانی کشور است. حجم نمونه برابر با ۱۳۰۰ نمونه است که با روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای و به صورت تصادفی سیستماتیک از مراکز استان‌های تهران، آذربایجان شرقی، خوزستان، گیلان، فارس، کردستان و خراسان رضوی انتخاب شده‌اند. یافته‌های به‌دست آمده نشان می‌دهد که دین در کنار عوامل مختلف جایگاه مهم و منحصربه‌فردی در هویت فردی ایرانیان دارد. به طوری این عنصر افزون بر اینکه خود به صورت مستقیم نقش محوری در ساخت هویت فردی دارد از طریق دو چرخه بر هسته مرکزی هویت فردی یعنی تمایز یافتگی نیز تأثیر می‌گذارد.

سلگی (۱۳۹۹) در پژوهش خود با عنوان «مطالعه رابطه بین ابعاد هویت اجتماعی با میزان تمایز یافتگی فردی» به دنبال بررسی ارتباط بین ابعاد هویت اجتماعی با میزان تمایز یافتگی فردی است. جامعه آماری این طرح شامل کلیه شهروندان در رده سنی ۶۵-۱۵ سال کشور در سال ۱۳۹۵ است؛ بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای خوشه‌ای ۱۳۰۰ نمونه از هفت مرکز استان (شهرهای تهران، مشهد، شیراز، رشت، تبریز، سنندج و اهواز) انتخاب شد. بر اساس نتایج این مطالعه بین بعد قومیتی هویت و تمایز یافتگی فردی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد. بین بعد مذهبی هویت و تمایز یافتگی رابطه معنی‌دار و مثبتی وجود دارد. همچنین بین سنت‌گرایی و میزان تمایز یافتگی رابطه معنی‌دار و منفی وجود دارد. یافته‌ها نشان داد که ابعاد هویت اجتماعی متشکل از متغیرهای بعد مذهبی هویت و همچنین بعد قومی نقش مهمی در پیش‌بینی

تمایز یافتگی هویت فردی در نمونه ایرانی دارد.

پریواتی^۱ (۲۰۲۱) در پژوهش خود با عنوان «چند فرهنگی به عنوان واسطه هویت قومی و هویت ملی در بین نوجوانان جاوه‌ای» تحول هویت ملی در یک کشور بسیار چند فرهنگی، با شناسایی خود در یک گروه قومی خاص و درک این که چند فرهنگی بودن پل ارتباطی بین هر دو هویت است، آغاز می‌شود. هدف تحقیق کشف ارتباط بین هویت ملی، هویت قومی و چند فرهنگی بودن در اندونزی، به‌ویژه برای جاوه‌ای‌ها است. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که مدل میانجی‌گری از این فرضیه تحقیق پشتیبانی می‌کند، یعنی اینکه چند فرهنگی بودن به عنوان واسطه‌ای بین هویت قومی و هویت ملی قرار دارد.

جوگرت^۲ (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان «تأثیر متقابل دوستان یکسان و متقابل بر توسعه هویت نژادی قومی در اوایل نوجوانی» تحقیقات اخیر نشان داده است که همسالان بر رشد هویت قومی-نژادی^۳ در اوایل نوجوانی تأثیر می‌گذارند. با این حال، استدلال‌های مبتنی بر نظریه هویت اجتماعی نشان می‌دهد که فقط دوستان از قوم مشترک و نه از اقوام دیگر برای رشد هویت قومی-نژادی مهم هستند. نتایج این پژوهش، شواهد تجربی را برای رشد هویت قومی-نژادی نوجوانان متأثر از هر دو گروه دوستان-اما به نسبت کمتر از همسالان قوم‌های دیگر ارائه می‌دهد؛ بنابراین در نظر گرفتن قومیت همسالان برای درک تأثیر همسالان بر تحول هویت قومی-نژادی بسیار مهم است.

هوگک و رینلا^۴ (۲۰۱۷) درباره موضوع هویت اجتماعی و واقعیت‌های به اشتراک گذاشته تحقیق کردند؛ این ارتباط مبتنی بر این نکته است که افراد واقعیت‌هایی را برای ارزیابی هویت اجتماعی و تجارب خود به اشتراک می‌گذارند. این پژوهش بر اساس نظریه هویت اجتماعی، در جستجوی فرآیندهای شکل‌گیری هویت مثل خودتعیین‌گری و شخصی‌سازی، چگونگی به اشتراک‌گذاری هویت جمعی و حسی از واقعیت مشترک است. پژوهش نشان می‌دهد که حالت‌های درونی مثل نگرش‌ها، احساسات و هیجان‌ها عموماً از طریق اعضای گروه به اشتراک گذاشته می‌شوند. همچنین انگیزه‌های عدم

1- Priwati

2- Jugert

3- ethnic-racial identity (ERI)

4- Hogg, Rinella

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

قطعیت از طریق تعیین گروهی به واقعیت مشترک تبدیل می‌شود. این پژوهش بر چگونگی تعریف قوانینی که به عنوان مبنای عضویت در اجتماع، در هویت فرد درونی سازی می‌شود، تأکید کرده است.

برنابه، لیسونا، پلسی و آراگون^۱ (۲۰۱۶) در یک مدل پیش‌بینی، هویت اجتماعی را با مشارکت فعال تحصیلی سنجدند. این مطالعه در یک نمونه ۲۶۶ نفری در دانشگاه‌های اسپانیا نشان داد که هویت گروهی، پیش‌بینی کننده آغازگری شخصی و مشارکت فعال بوده است. نقش میانجی رفتار پیش‌بینی کننده نشان داده شد و همچنین بر نقش مداخله‌ای مدیریت مکان تحصیل، به عنوان یک رویکرد فرهنگ سازمانی که می‌تواند حس تعلق یادگیرنده را از طریق افزایش رفتار حل مسئله خودمختار و رفتار آغازگری در فعالیت‌های یادگیری تقویت کند، تأکید شد.

ابتدا باید اشاره کرد که تمامی پژوهش‌های مرتبط با حوزه هویت در ایران عموماً به موضوعاتی همچون مؤلفه‌های هویتی، یا اشکال هویتی و امثال آن پرداخته‌اند. همچنین، توجه به موضوع هویت نه به صورت کل و یکپارچه، بلکه تقطیع شده و تقلیل- یافته مطرح بوده است و از همین روی، تلاش می‌گردد تا با نگاه کل‌گرایانه به موضوع هویت در این تحقیق پرداخته شود. از طرف دیگر، در اکثر پژوهش‌های صورت گرفته، مسئله هویت را به عنوان عنصر مقوله‌ای بررسی نموده‌اند، ولی می‌توان به هویت به عنوان موضوع ارتباطی نیز توجه کرد که این مهم در این پژوهش موردنظر می‌باشد. برای این منظور می‌بایست هویت را به مثابه یک ساختار در نظام ارتباطی تعریف نمود و رویکرد اصلی این پژوهش توجه به همین موضوع می‌باشد. نکته دیگری که باید موردتوجه قرار گیرد، بررسی هویت در مناطق مرزی و مقایسه چند استان با هم به عنوان وجه تمایز این کار با کارهای پیشین می‌باشد.

۲-۲. ادبیات نظری

فرد از طریق سمبل‌ها، نمادها و نشانه‌های آشکار و ضمنی متوجه شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در یک رابطه دیالکتیکی درونی-بیرونی پویا و متغیر می‌شود و تمام این فرآیندها باعث می‌شود او درکی از خود و دیگران به دست آورد. هویت منبع معنا و تجربه بشری

1- Bernabé, Lisbona, Palací & Martín-Aragón

است. این منبع می‌تواند مبتنی بر یک یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی باشد. هویت در سطح فردی و جمعی در ابعاد گوناگون ملی، دینی، جهانی و قومی، جنسیتی، سنی، طبقه‌ای و غیره معنا می‌یابد. نظرگاه‌های متفاوتی در این باب که چه سلسله‌مراتبی بین عناصر هویت ایرانی برقرار است و مؤلفه محوری کدام می‌باشد، وجود دارد. برخی از این نظرگاه‌ها هویت دینی را ذات هویت ایرانی می‌دانند و دو مؤلفه دیگر را در ذیل آن تعریف می‌کنند. برخی نظرگاه‌های دیگر، هویت ملی را محوری دانسته و سایر عناصر هویتی را در درون آن تعریف می‌نمایند. در مقابل دو دیدگاه فوق، برخی نیز ارزش‌های مدرن را هسته اساسی هویت ایرانی می‌دانند. به علاوه، برخی از دیدگاه‌ها بر این اعتقادند که هویت قومی نیز از مؤلفه‌های اساسی هویت ایرانی می‌باشد. در باب اینکه هویت پدیده‌ای مدرن و متأخر است و یا پدیده‌ای است که از گذشته‌های دور قدمت داشته، بین صاحب‌نظران اختلاف وجود دارد. برخی بر پایه نظرات و تئوری‌های غربی در باب دولت-ملت بر این اعتقادند که از آنجایی که ملت بدون دولت قابلیت تعریف ندارد و دولت پدیده‌ای است که سابقه‌ای پیش از دوران مدرن نداشته، در نتیجه ملت نیز پدیده‌ای مدرن تلقی می‌گردد. برخی دیگر از صاحب‌نظران نیز معتقدند ملت از این رو که تمدن ایرانی سابقه‌ای بس دیرینه داشته پیش از به وجود آمدن دولت مدرن، از طریق فرهنگ ایجاد شده و به حیات خود ادامه داده است. از این رو، ملت پدیده‌ای است که در مورد ایران از ماقبل دوران جدید تاکنون باقی مانده است (فیاض، ۱۳۸۸: ۱۳۲-۱۳۳؛ احمدی، ۱۳۸۸: ۱۳۴-۱۳۳؛ طباطبائی، ۱۳۸۶: ۱۴۶-۱۴۵).

این پژوهش به بررسی این مهم می‌پردازد که «خودِ نوجوان ایرانی از قومیت‌های مختلف و در شهرهای حاشیه‌ای» متأثر از چه پایه‌ها، لایه‌ها، منابع و سطوحی است؟ در واقع، خودپنداره نوجوانان ایرانی از لحاظ تعلقات جمعی چه ویژگی‌ها و خصایصی را در بر دارد؟ در حقیقت، محقق در این پژوهش تلاش می‌کند تا نشان دهد هویت نوجوانان مذکور را بر اساس چه ابعاد و منابعی و نیز بر پایه چه روابط و مناسباتی می‌توان فهم نمود. بطور کلی، نظریاتی که در این پژوهش مدنظر قرار گرفته‌اند را می‌توان در چهار دسته ارائه نمود که عبارت‌اند از: دیدگاه شبکه‌ای به هویت، دیدگاه سنت-مدرنیته، دیدگاه چندگانگی هویتی و دیدگاه روان‌شناختی.

در دیدگاه شبکه‌ای به هویت که در آراء امانوئل کاستلز مطرح می‌شود، هویت

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

بیانگر این واقعیت است که یک فرد یا گروه، چگونه خودش و دیگران را می‌نگرد و ارزیابی می‌کند و این مفهوم از هویت، لزوماً مفهومی رابطه‌ای است و روابط در شبکه‌ای از متغیرها و دلالت‌های پیرامونی آن اهمیت و معنا می‌یابند. در نظرگاه کاستلز، شبکه روابط هویتی بر اساس متغیرهای گوناگونی از قبیل دین، زبان، قومیت و مواردی از این دست، تعریف و مرزبندی می‌شوند (کاستلز ۱۳۸۰، ۱۷-۱۸). در این دیدگاه، فرد در یک رابطه دیالکتیکی درونی-بیرونی متوجه درکی از خود و دیگران می‌شود و منشأهای گوناگون هویت (قومی، ملی و غیره) مبتنی بر چنین شبکه‌ای از روابط، کلیت هویت نوجوانان ایرانی را تشکیل می‌دهند.

در دیدگاه سنت-مدرنیته، نظریات و مباحث گوناگونی مطرح است که در کل منشأ یا سررشته تحولات هویتی را در دو گانه سنتی-مدرن جستجو نموده و توضیح می‌دهند؛ در این رویکرد عمده اندیشمندان معتقدند هویت لاجرم تحت تأثیر تغییرات و مراودات فرهنگی و اجتماعی با دنیای مدرن (مدرنیته و جهانی شدن) مجدداً شکل می‌یابد و این نوع هویت محصور به سرزمین و محل جغرافیایی مشخصی نیست و وجه بین‌المللی به خود می‌گیرد (احمدی، ۱۳۸۴: ۷۷-۸۷؛ عنایت، ۱۳۶۲: ۹۹-۱۲۸؛ عنایت، ۱۳۶۳: ۵۹-۱۵۸؛ حجتی کرمانی، ۱۳۸۴: ۴۱-۵۹).

در رویکردهای روان‌شناختی، بی‌شک می‌توان مرحله نوجوانی را به عنوان آستانه شکل‌گیری شخصیت فردی از مهم‌ترین مراحل رشد شخصیت دانست. مرحله‌ای که چه در حیطه تجربی و چه در حیطه نظری نقطه اوجی اساسی برای فرد به حساب می‌آید، زیرا در همین دوره است که مانند مرحله آینه‌ای دوران کودکی، فرد به آگاهی ضروری می‌رسد که به شناخت وی نسبت به موقعیتش در جهان اطراف منتج می‌گردد. علم روان‌شناسی این شناخت را در اصطلاح هویت‌یابی می‌نامد. این اصطلاح به‌مرور یکی از سرفصل‌های کلان در علم روان‌شناسی گردیده است. بدین ترتیب هویت‌یابی و نوجوانی توانسته‌اند دو گانه‌ای پایدار را در مباحث نظری روان‌شناسی به خود اختصاص دهند. پدیده نوجوانی، با این پرسش اساسی همراه است که نوجوان از خود می‌پرسد: «من کیستم؟» پاسخ این پرسش اساسی که چند سال ادامه خواهد یافت، منجر به آگاهی و شناختی حیاتی می‌شود (هویت‌یابی). در این دوره انسان با انرژی و حساسیت در برابر بازتاب‌های محیط و مسئولیت‌پذیری فردی به دنبال کسب هویت است و باید نقطه

اتکایی برای پیوند خود، با جنس متفاوت و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی اطراف بیابد (شفرز، ۱۳۸۳).

در دیدگاه چندگانگی هویتی، نظریات و مباحث گوناگونی مطرح است؛ کنش متقابل نمادین، خود هویتی را متأثر از عناصر و منابع گوناگونی همچون ملیت، دین، تجدد و قومیت می‌داند. از دیدگاه مکتب کنش متقابل نمادین، هویت معادل خود است و هویت اجتماعی که مبتنی بر اشتراکات افراد گروه یا جامعه است، ناظر بر من مفعولی. من مفعولی تحت تأثیر ارزش‌ها، ساخت‌ها، قواعد و نظام‌های اجتماعی بوده و ماهیتی متغیر، متحول و ترکیبی دارد. خود، همچنین تحت تأثیر قدرت و فرهنگ است. تعامل بین هویت (عاملیت) و ساختار اجتماعی در نظریه مید، گافمن و حتی فروید از طریق تصویرسازی از خود، تعاملات روزمره و ناخودآگاه شکل می‌یابد. جرج هربرت مید با تمرکز بر کنش متقابل میان کنشگر و جهان به عنوان یک فرآیند دینامیکی و نه یک ساختار ایستا و با توجه به قدرت کنشگر جهت تفسیر جهان اجتماعی، کنش متقابل نمادین یا همان تعامل‌گرایی نمادین را بنیان‌گذاری نمود. به نظر می‌آید شکل‌گیری کنش فردی در خلال فرآیند برداشت از خود همواره در زمینه اجتماعی صورت می‌گیرد و جدا از جامعه، هیچ‌گونه خود و خودآگاهی و ارتباط نمی‌تواند وجود داشته باشد (ریترز، ۱۳۸۰: ۱۶۴؛ کوزر، ۱۳۷۸: ۴۴۶).

از دیگر نظریه‌پردازان مکتب کنش متقابل نمادین، شلدون استرایکر است وی هویت را از منظر جایگاه ساخت اجتماعی در شکل‌دهی آن بررسی می‌کند. او معتقد بود که تعامل در متن فرآیند اجتماعی است و الگوهای مداوم کنش به بازیگران فردی منتقل می‌شوند. همچنین ساختارهای اجتماعی مفاهیم خود تعاریف موقعیت فرصت‌های رفتاری و فهرست‌هایی که تعامل به وقوع پیوسته را محدود به هدایت می‌کنند. وی گرایش خود را که برای ارائه کنش‌گرایی متقابل نمادی شایسته دنبال می‌کرد، در اصول عمومی هشتگانه معرفی کرده است. همچنین استرایکر معتقد بود ساخت‌های اجتماعی به محدود کردن نقشه‌های ساخته‌شده کمک می‌کنند و احتمالات نقش‌سازی موجبات تغییرات اجتماعی را فراهم می‌آورد (صدیق سروستانی و حاجیانی، ۱۳۸۷: ۳۸).

این چندگانگی هویتی ایرانی، موضوع بسیار مهمی است که در آرای اندیشمندان این حوزه مورد توجه قرار گرفته است و برخی از اندیشمندان قائل به قابل جمع بودن این

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

عناصر و منابع و تلفیق آن‌ها می‌باشند (نراقی، ۱۳۵۳: ۳) و برخی نیز به روابط ناموزون میان این منابع هویتی تأکید کرده‌اند (داوری، ۱۳۸۳: ۲۶). دیدگاه شایگان به تکه‌تکه بودن منابع هویتی ایرانیان و در عرض یکدیگر بودن آن‌ها تأکید دارد (شایگان، ۱۳۸۱: ۲۰) و برخی مانند احمدی و رجایی نیز بر ترکیب این منابع هویتی توجه داشته‌اند (رجایی، ۱۳۸۶: ۴۶؛ احمدی، ۱۳۸۱).

ساختارهای اجتماعی مانند طبقه، ملت، قومیت و فرهنگ، بر فرآیندهای معنایی، ارزش‌ها و کنش‌های مشترک تأثیر می‌گذارند و فرهنگ، روش‌ها یا مقولاتی را برای سازمان‌دهی ایده‌ها ارائه می‌کند. هویت در این پژوهش در قالب چنین معنای بنیادینی به نوجوانان متعلق به اقوام گوناگون ایرانی (آذری، کرد، ترکمن، بلوچ، عرب) ارجاع دارد و ابعاد ملی، فراملی، دینی و قومی را بررسی کرده است.

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، بررسی منابع هویت ایرانی در این پژوهش و تأکید بر روابط میان این منابع از اهداف اصلی این پژوهش است؛ منابع هویتی ارجاع به منابع و خاستگاه‌هایی دارد که شهروندان ایرانی (در این پژوهش، نوجوانان پنج استان حاشیه‌ای گلستان، کردستان، سیستان و بلوچستان، خوزستان و آذربایجان غربی) خود را با آن‌ها تعریف می‌کنند و شباهت‌ها و تفاوت‌هایی پیرامون این منابع را بر ساخت می‌کنند. در این پژوهش با عنایت به چارچوب کنش متقابل نمادین و با توجه به تنوع منابع هویتی، می‌توان شکل‌گیری هویت ایرانی را مورد بررسی قرار داد. در قالب مفاهیم و ادبیات کنش متقابلی می‌توان گفت این پژوهش به بررسی این مهم می‌پردازد که «خودِ نوجوانان ایرانی از قومیت‌های مختلف و در استان‌های مرزی» متأثر از چه پایه‌ها، لایه‌ها، منابع و سطوحی است. در واقع، خودپنداره نوجوانان ایرانی از لحاظ تعلقات جمعی چه ویژگی‌ها و خصایصی را در بردارد. در واقع، محقق در این پژوهش تلاش می‌کند تا نشان دهد هویت نوجوانان مذکور را بر اساس چه ابعاد و منابعی و نیز بر پایه چه روابط و مناسباتی می‌توان فهم نمود.

منابع هویتی گوناگون در تعامل با ساختارهای اجتماعی و تغییرات اجتماعی در سطح جهانی و ملی، عدم قطعیت‌های گوناگونی را در زمینه آنچه هستیم و آنچه باید باشیم ایجاد می‌کند. این تغییرات و عدم قطعیت‌ها، فرصت‌های متنوعی را برای بر ساخت هویت‌های جدید ایجاد می‌کنند.

۳. روش پژوهش

در پژوهش حاضر با توجه به مواجهه با واقعیت تجربی افراد مرور پژوهش پیرامون هویت اجتماعی، از طرف دیگر از نظریه هویت اجتماعی به واقعیت اجتماعی در عرصه نوجوانی و نحوه شکل‌گیری و بررسی ابعاد مختلف هویت اجتماعی تأثیرات مسائل زمینه بر هویت اجتماعی نوجوانان باعث می‌گردد تا روش کمی در این باره مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، در پژوهش حاضر از روش تحقیق کمی و تکنیک پیمایشی که یکی از مناسب‌ترین روش‌های تحقیق در مطالعات کمی است، پیروی شده است. در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها، در دو سطح توصیفی و استنباطی از نرم‌افزار spss و Amos بهره برده می‌شود. قسمت توصیفی، با استفاده از جداول درصد فراوانی و آمارهایی چون میانگین، انحراف معیار و ماکزیمم و مینیموم داده‌ها، به بررسی داده‌های پژوهش به هدف کشف الگوهای حاکم بر آنان پرداخته شده و در بخش استنباطی از آزمون‌های F-TEST، T-TEST، تحلیل واریانس و رگرسیون ساده جهت آزمون فرضیه‌ها استفاده خواهد شد و نهایتاً از رگرسیون چند متغیره، برای نشان دادن ارتباط هم‌زمان چند متغیر مستقل با متغیر وابسته استفاده می‌شود. واحد تحلیل یا جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانش آموزان شاغل به تحصیل مقطع متوسطه دوم تشکیل می‌دهند. در این پژوهش برای انتخاب حجم نمونه از جدول لین استفاده شده است که به تفکیک استان و نوجوانان دختر و پسر بر اساس گروه سنی ۱۵-۱۸ سال تمام در جدول مشخص گردیده است. طبق آمار مرکز آمار ایران از سرشماری سال ۹۵ تعداد نوجوانان ۱۵-۱۸ ساله در استان‌های هدف بر اساس جدول زیر است.

جدول ۱- جامعه آماری به تفکیک استان و دانش آموزان دختر و پسر

ردیف	نام استان	سال ۱۵-۱۸		جمع کل
		دختر	پسر	
۱	سیستان و بلوچستان	۳۱۰۰۰	۴۱۰۰۰	۷۲۰۰۰
۲	گلستان	۲۲۰۰۰	۲۳۰۰۰	۴۵۰۰۰
۳	آذربایجان غربی	۳۹۰۰۰	۴۶۰۰۰	۸۵۰۰۰
۴	کردستان	۱۸۰۰۰	۲۱۰۰۰	۳۹۰۰۰
۵	خوزستان	۶۸۰۰۰	۷۱۰۰۰	۱۳۹۰۰۰

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

نمونه‌گیری این تحقیق با توجه به ناهمگن بودن جامعه آماری، بر اساس روش سهمیه‌ای انجام شده است. این روش نمونه‌گیری اصل گزینش تصادفی را تهدید نمی‌کند، زیرا انتخاب تصادفی متعاقب در نظر گرفتن هر طبقه انجام می‌پذیرد. برای انتخاب نمونه مورد نظر ابتدا با توجه به سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، آمار مربوط به نوجوانان دختر و پسر نمونه مشخص گردید؛ سپس در هر ناحیه از نواحی شهری با در نظر گرفتن پراکندگی جغرافیایی به تصادف انتخاب گردیده و در نهایت، افراد بر اساس سهمیه به دست آمده مربوط به محله خود، به صورت تصادفی انتخاب شده اند. از آنجا که عموماً، بررسی‌ها و مطالعات اجتماعی ناظر به بخش‌ها و افراد مرکزی و برخوردار است و کمتر به حوزه‌های حاشیه‌ای پرداخته می‌شود، در این پژوهش به نوجوانان پنج استان مرزی که از نظر امنیتی با جامعه مرکزی متفاوت هستند و همچنین از نظر طبقه‌بندی توسعه‌یافتگی در شرایط متوسط و یا ضعیفی هستند، پرداخته شده است.

جامعه آماری این پژوهش را کلیه نوجوانان ۱۸-۱۵ ساله ساکن در مراکز استان‌های سیستان و بلوچستان، گلستان، آذربایجان غربی، خوزستان، کردستان تشکیل می‌دهند. در این پژوهش نیز برای انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. بر این اساس، حجم نمونه مورد مطالعه با سطح معناداری ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد برابر با ۳۸۰ نفر بود که برای اطمینان بیشتر ۴۰۰ نفر را در هر استان به عنوان نمونه انتخاب شده است. مجموع نمونه ۲۰۰۰ نفر بوده است.

شیوه گردآوری داده‌های پژوهش به صورت میدانی بوده و داده‌های تحقیق به شکل مصاحبه جمع‌آوری شده و تحلیل آن به صورت کدگذاری پرسشنامه صورت گرفته است. پرسشنامه مورد استفاده، پرسشنامه سنجش هویت چهارگانه در ایران (حاجیانی، ۱۳۸۸) با حدود ۱۴۰ سؤال بوده است. پرسشنامه مورد استفاده، پرسشنامه سنجش هویت چهارگانه در ایران (حاجیانی، ۱۳۸۸) با حدود ۱۴۰ سؤال بوده است. چهار سنجش هویت ملی، قومی، دینی و جهانی در این تحقیق استفاده شده است.

هویت ملی: در ۴ بعد معرفت‌شناسی، اجتماعی، نگرش به جامعه و فرهنگ غرب و بین‌المللی‌گرایی با ۳۳ سؤال ارائه شده است.

هویت قومی: در ۴ بعد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و قوم‌مداری با ۱۹ سؤال سنجیده شده است.

هویت مذهبی: در ۶ بعد فرهنگ مذهبی، خودآگاهی مذهبی، رفتار مذهبی، منزلت مذهب در زندگی جمعی، تعهد اجتماعی و مدارا و تساهل مذهبی با ۳۸ سوال تنظیم شده است.

هویت جهانی: هویت مدرن در ۳ بعد گرایش به ارزش‌های بنیادی مدرنیته در بعد معرفت‌شناسی و اجتماعی، نگرش به جامعه و فرهنگ غرب (گرایش به مدرنیسم) و بین‌المللی‌گرایی (گرایش به جهانی شدن) ارائه شده است.

جدول ۲- میزان پایایی شاخص‌های چهارگانه

ردیف	ابعاد هویت	تعداد گویه	مقدار آلفای کرونباخ
۱	هویت جهانی	۲۴ گویه	۰.۸۲۱
۲	هویت ملی	۳۵ گویه	۰.۸۴۵
۳	هویت قومی	۱۹ گویه	۰.۸۴۷
۴	هویت مذهبی	۳۶ گویه	۰.۹۳۰

۴. تحلیل تجربی

حجم نمونه این تحقیق ۲ هزار نفر می‌باشد که از این تعداد ۵۵.۰ درصد مرد و ۴۹.۵ درصد زن می‌باشند. داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که در تمامی شهرها بیشترین فراوانی‌ها برای گروه سنی ۱۶ تا ۱۸ سال است که هدف مطالعه در این تحقیق‌اند. ۳۹.۹۹ درصد ۱۶ ساله، ۳۱.۵ درصد ۱۷ ساله، ۲۶ درصد ۱۸ سال می‌باشند و میزان ۶ درصد از پاسخگویان نیز ۱۵ سال دارند.

از نظر تحصیلات ۳۴.۱ درصد رشته ریاضی، ۳۲.۹ درصد تجربی و ۳۳ درصد انسانی خوانده‌اند.

در پاسخ به پرسش شغل پدر ۳۴.۷ درصد اولیای خود را کارمند اعلام کرده‌اند، ۷.۲ درصد بیکار، ۱۲.۷ درصد بازنشسته بوده‌اند و ۴۵.۵ درصد شغل آزاد داشته‌اند. در این میان بیشترین بیکاری به شهر سنج با رقم ۹.۸ درصد تعلق دارد و کمترین آن متعلق به ارومیه با ۲.۸ درصد می‌باشد. مذهب ۶۹.۳ درصد پاسخگویان شیعه و ۳۰.۷ درصد پاسخگویان نیز اهل سنت بوده است.

در بین پاسخگویان پراکندگی قومی عبارت است از: ۲۰.۱ درصد کرد، ۵.۴ درصد لر ۶.۴ درصد بلوچ ۱۲.۴ عرب ۱۹.۵ درصد آذری ۲.۲ درصد ترکمن ۱.۴ درصد مازنی

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

۲۶.۱ درصد فارس و ۶.۸ درصد سایر می باشد.

بررسی وضعیت ابعاد هویت در نمونه مورد بررسی

جدول شماره ۳ نتایج بررسی تفاوت میانگین مؤلفه‌های هویت نمونه مورد بررسی از

ارزش میانی (۳) را با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای نشان می دهد.

جدول ۳- آزمون تی تک نمونه‌ای بررسی وضعیت زیر مؤلفه‌های منابع هویت نمونه پژوهش

مقدار آزمون = ۳						متغیر	تک نمونه‌ای
معنی - داری	درجه آزادی	مقدار T	تفاوت میانگین	میانگین	تعداد		
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۳۶.۷۳	۰.۵	۳.۵	۲۰۰۰	گرایش به ارزش‌های بنیادین مدرنیته	۱
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۱۹.۹۴	۰.۲۸	۳.۲۸	۲۰۰۰	گرایش به مدرنیسم	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۴۲.۳۲	۰.۵۷	۳.۵۷	۲۰۰۰	گرایش به جهانی شدن	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۳۵.۸۴	۰.۴۷	۳.۴۷	۲۰۰۰	فرهنگ ملی	۲
۰.۰۲۸	۱۹۹۹	۲.۱۹	۰.۰۳	۳.۰۳	۲۰۰۰	اجتماع ملی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۴۲.۰۹	۰.۵۷	۳.۵۷	۲۰۰۰	سیاست ملی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۴۹.۹۰	۰.۸۵	۳.۸۵	۲۰۰۰	هویت مدنی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۵۰.۴۶	۰.۷۴	۳.۷۴	۲۰۰۰	فرهنگی و اجتماعی	۳
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۲۸.۴۸	۰.۵۴	۳.۵۴	۲۰۰۰	سیاسی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۵.۴۱	۰.۱۱	۳.۱۱	۲۰۰۰	قوم مداری	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۲۱.۹۴	۰.۳۶	۳.۳۶	۲۰۰۰	فرهنگ مذهبی	۴
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۱۸.۸۲	۰.۳۷	۳.۳۷	۲۰۰۰	خودآگاهی مذهبی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۷.۶۴	۰.۱۵	۳.۱۵	۲۰۰۰	رفتار مذهبی	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۵.۰۵	۰.۰۴	۳.۰۴	۲۰۰۰	ابعاد اجتماعی مذهب	

جدول بالا نمونه مورد بررسی از ارزش میانی (۳) را با استفاده از آزمون t تک -

نمونه‌ای نشان می دهد. مقدار میانگین مؤلفه‌ها حاکی است که در تمامی موارد مقدار میانگین بیشتر از مقدار آزمون (۳) شده است. تفاوت مشاهده شده بین مقدار میانگین و مقدار آزمون، بر اساس آزمون T تک نمونه‌ای بیانگر این است که با ۹۵ درصد اطمینان، تفاوت معنی داری بین میانگین مشاهده شده از عدد معیار (۳) وجود دارد.

جدول ۴- آزمون تی تک‌نمونه‌ای بررسی وضعیت ابعاد منابع هویت نمونه پژوهش

مقدار آزمون = ۳						متغیر
معنی‌داری	درجه آزادی	مقدار T	تفاوت میانگین	میانگین	تعداد	
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۴۰.۷۹	۰.۴۵	۳.۴۵	۲۰۰۰	هویت جهانی
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۴۷.۴۵	۰.۴۸	۳.۴۸	۲۰۰۰	هویت ملی
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۳۶.۰۹	۰.۴۶	۳.۴۶	۲۰۰۰	هویت قومی
۰.۰۰۰	۱۹۹۹	۱۷.۰۴	۰.۲۳	۳.۲۳	۲۰۰۰	هویت مذهبی

جدول شماره ۴، نتایج بررسی تفاوت میانگین ابعاد هویت نمونه مورد بررسی از ارزش میانی (۳) را با استفاده از آزمون t تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد. مقدار میانگین ابعاد حاکی است که در تمامی موارد، مقدار میانگین بیشتر از مقدار آزمون (۳) شده است. تفاوت مشاهده شده بین مقدار میانگین و مقدار آزمون، بر اساس آزمون T تک‌نمونه‌ای بیانگر این است که با ۹۵ درصد اطمینان، تفاوت معنی‌داری بین میانگین مشاهده شده از عدد معیار (۳) وجود دارد. نتایج حاصل از دو جدول فوق نشان می‌دهد منابع متنوع هویتی افراد لزوماً در تقابل با یکدیگر قرار ندارند و قوی بودن یک بعد، تأثیری بر تضعیف بعد دیگر ندارد. در مجموع، همه منابع هویتی در نمونه مورد بررسی به‌طور میانگین وضعیت بالایی نشان می‌دهد.

جدول ۵- همبستگی بین متغیرهای وابسته

Correlations

هویت مذهبی	هویت قومی	هویت ملی	هویت جهانی	
۰.۲۵۱**	۰.۱۹۱**	۰.۰۹۹**	۱	Pearson Correlation
۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰		Sig. (2-tailed) هویت جهانی
۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	N
۰.۵۳۶**	۰.۲۷۸**	۱	۰.۰۹۹**	Pearson Correlation
۰.۰۰۰	۰.۰۰۰		۰.۰۰۰	Sig. (2-tailed) هویت ملی
۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	N
۰.۲۱۴**	۱	۰.۲۷۸**	۰.۱۹۱**	Pearson Correlation
				هویت قومی

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

۰.۰۰۰۰		۰.۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰	Sig. (2-tailed)
۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	N
۱	۰.۲۱۴**	۰.۵۳۶**	-۰.۲۵۱**	Pearson Correlation
	۰.۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰	۰.۰۰۰۰	Sig. (2-tailed) هویت مذهبی
۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	۱۹۷۲	N

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

به منظور سنجش مفروضه عدم هم‌چندخطی بین متغیرهای وابسته از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود که هیچ کدام از ضرایب همبستگی بالاتر از ۰.۸ نیستند و می‌توان نتیجه گرفت که مفروضه عدم هم‌چندخطی بین متغیرهای وابسته برآورده شده است.

بررسی تفاوت ابعاد هویت در بین دختران و پسران

با توجه به ماهیت چندبعدی هویت امنیت و همچنین نقش جنسیت، از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک طرفه بین گروهی استفاده شده است. چهار متغیر وابسته در این آزمون عبارت‌اند از: هویت جهانی، هویت ملی، هویت قومی و هویت مذهبی. به کارگیری این آزمون مستلزم اطمینان از عدم تخطی از مفروضه‌های پیشینی برای آن است. بر اساس نتایج توصیفی، نمونه شامل ۱۰۰۹ پسر و ۹۹۱ دختر است؛ بنابراین، مفروضه حداقل اندازه نمونه برآورده شده است. به منظور اطمینان از نرمال بودن توزیع و همچنین عدم وجود داده‌های پرت، از فاصله‌های ماه‌الانویس استفاده شده است. بر اساس نتایج حاصل، داده‌های پرت شناسایی و از نمونه خارج شدند و سپس محاسبه مجدد صورت گرفت. نتایج به دست آمده پس از اصلاح نمونه، نشان می‌دهد حداکثر مقدار محاسبه شده برابر با ۱۷.۳۸ است که از مقدار ارزش بحرانی ۱۸.۴۷ کمتر است. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت مفروضه فقدان داده پرت برآورده شده و از این مفروضه تخطی صورت نگرفته است. جهت سنجش خطی بودن روابط بین متغیرهای وابسته، از ترسیم ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرها استفاده شده است. نتایج نمودار شماره ۱ شواهد آشکاری از وجود رابطه غیرخطی نشان نمی‌دهد؛ بنابراین، مفروضه خطی برآورده شده است.

جنسیت

	زن				مرد			
Gl.id								
Na.id								
Ethno.id								
Rel.id								
	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id

نمودار ۱- ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرهای وابسته

با توجه به این که ابعاد هویت اجتماعی چهار مورد است، به منظور سنجش این فرضیه، از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک طرفه بین گروهی (MANOVA) استفاده شده است. نتایج تأثیر جنسیت بر ابعاد هویت در جداول زیر گزارش شده است.

جدول ۶- نتایج آزمون چند متغیره

مجدور اتای تفکیکی	سطح معنی داری	درجه آزادی خطا	درجه آزادی فرضیه	F	ارزش	اثر
۰.۰۳۴	۰.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۷.۴۰۴	۰.۰۳۴	Pillai's Trace
۰.۰۳۴	۰.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۷.۴۰۴	۰.۹۶۶	Wilks' Lambda
۰.۰۳۴	۰.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۷.۴۰۴	۰.۰۳۵	Hotelling's Trace
۰.۰۳۴	۰.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۷.۴۰۴	۰.۰۳۵	Roy's Largest Root

نتایج جدول شماره ۶ نشان می دهد که از نظر آماری تفاوت معنی داری بین دختران و پسران در متغیرهای وابسته ترکیب یافته وجود دارد. مقدار مجدور اتای تفکیکی (۰.۰۳۴) نشان می دهد جنسیت، حدود ۳ درصد تغییرات هویت را تبیین کرده است.

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب

جدول ۷- نتایج آزمون‌های بین‌گروهی تفکیکی

اثر	متغیر وابسته	درجه آزادی	F	سطح معنی‌داری	مجذور اتای جزئی
	هویت جهانی	۱	۳۹.۹۷۸	۰.۰۰۰	۰.۰۲۰
جنسیت	هویت ملی	۱	۵.۷۹۷	۰.۰۱۶	۰.۰۰۳
	هویت قومی	۱	۱۲.۹۸۴	۰.۰۰۰	۰.۰۰۷
	هویت مذهبی	۱	۲۲.۳۰۶	۰.۰۰۰	۰.۰۱۱

a. R Squared = .020 (Adjusted R Squared = .019)

b. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = .002)

c. R Squared = .007 (Adjusted R Squared = .006)

d. R Squared = .011 (Adjusted R Squared = .011)

با توجه به معنی‌داری آزمون ترکیبی چند متغیره، با در نظر گرفتن نتایج جداگانه تأثیر متغیر مستقل بر متغیرهای وابسته، مشاهده می‌شود پس از اعمال سطح آلفای تعدیل شده بن فرونی (۰.۰۱۳) غیر از بعد هویت ملی، تفاوت بین دختران و پسران در بقیه ابعاد معنی‌دار است (جدول شماره ۷). بر این اساس می‌توان گفت که از لحاظ هویت اجتماعی در سه بعد جهانی، قومی و مذهبی ابعاد تفاوت معنی‌داری بین دختران و پسران وجود دارد. رجوع به مقادیر میانگین نیز نشان می‌دهد هویت جهانی دختران بالاتر از پسران است، اما هویت قومی و مذهبی پسران از دختران بالاتر است.

بررسی تفاوت ابعاد هویت در بین اهل تشیع و تسنن

جهت بررسی رابطه مذهب و هویت اجتماعی از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک‌طرفه بین‌گروهی استفاده شده است. چهار متغیر وابسته در این آزمون عبارت‌اند از: هویت جهانی، هویت ملی، هویت قومی و هویت مذهبی. پس از بررسی مفروضه نرمال بودن توزیع و عدم وجود داده پرت در فرضیه قبلی و حذف داده‌های پرت با استفاده از فاصله‌های ماهالانویس، نمونه شامل ۱۳۶۵ شیعه و ۶۰۷ سنی است و داده پرت مشاهده نمی‌شود. جهت سنجش خطی بودن روابط بین متغیرهای وابسته، از ترسیم ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرها استفاده شده است. نتایج نمودار شماره ۲ شواهد آشکاری از وجود رابطه غیرخطی نشان نمی‌دهد؛ بنابراین مفروضه خطی برآورده شده است.

مذهب

	اهل سنت				شیعه			
Gl.id	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id
Gl.id								
Na.id								
Ethno.id								
Rel.id								

نمودار ۲- ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرهای وابسته

جدول ۸- نتایج آزمون چند متغیره

مجدور اتای تفکیکی	سطح معنی داری	درجه آزادی خطا	درجه آزادی فرضیه	F	ارزش	اثر
.۰۳۷	.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۹.۱۰۲	.۰۳۷	Pillai's Trace
.۰۳۷	.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۹.۱۰۲	.۹۶۳	Wilks' Lambda
.۰۳۷	.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۹.۱۰۲	.۰۳۹	Hotelling's Trace
.۰۳۷	.۰۰۰	۱۹۶۷	۴.۰۰۰	۱۹.۱۰۲	.۰۳۹	Roy's Largest Root

مذهب

نتایج جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که از نظر آماری تفاوت معنی‌داری بین شیعه و اهل سنت در متغیرهای وابسته ترکیب‌یافته وجود دارد. مقدار مجدور اتای تفکیکی (۰.۰۳۷) نشان می‌دهد مذهب، حدود ۴ درصد تغییرات هویت را تبیین کرده است.

جدول ۹- نتایج آزمون‌های بین گروهی تفکیکی

مجدور اتای جزئی	سطح معنی داری	F	درجه آزادی	متغیر وابسته	اثر
.۰۰۱	.۱۰۷	۲۶۰۲	۱	هویت جهانی	
.۰۰۰	.۳۵۰	.۸۷۴	۱	هویت ملی	مذهب
.۰۰۶	.۰۰۱	۱۱.۷۱۷	۱	هویت قومی	۱
.۰۲۲	.۰۰۰	۴۴.۰۲۶	۱	هویت مذهبی	

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب

- a. R Squared =.001 (Adjusted R Squared =.001)
- b. R Squared =.000 (Adjusted R Squared =.000)
- c. R Squared =.006 (Adjusted R Squared =.005)
- d. R Squared =.022 (Adjusted R Squared =.021)

با توجه به معنی‌داری آزمون ترکیبی چند متغیره، با در نظر گرفتن نتایج جداگانه تأثیر متغیر مستقل بر متغیرهای وابسته، مشاهده می‌شود پس از اعمال سطح آلفای تعدیل شده بن فرونی (۰.۰۱۳) در بعد هویت جهانی و هویت ملی، تفاوت معنی‌داری بین اهل تشیع و تسنن وجود ندارد. نتایج نشان می‌دهد تأثیر مذهب در ابعاد هویت قومی و هویت مذهبی معنی‌دار است (جدول شماره ۹). رجوع به مقادیر میانگین نیز نشان می‌دهد هویت قومی اهل سنت قوی‌تر از اهل تشیع است، اما هویت مذهبی اهل تشیع بالاتر از اهل تسنن است.

بررسی تفاوت ابعاد هویت از لحاظ رشته تحصیلی

جهت بررسی رابطه رشته تحصیلی و هویت اجتماعی از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک‌طرفه بین گروهی استفاده شده است. چهار متغیر وابسته در این آزمون عبارت‌اند از: هویت جهانی، هویت ملی، هویت قومی و هویت مذهبی. پس از بررسی مفروضه نرمال بودن توزیع و عدم وجود داده پرت در فرضیه قبلی و حذف داده‌های پرت با استفاده از فاصله‌های ماهالانویس، رشته تحصیلی افراد مشارکت‌کننده شامل ۶۷۸ نفر ریاضی، ۶۴۶ نفر تجربی و ۶۴۸ نفر انسانی است و داده پرت مشاهده نمی‌شود. جهت سنجش خطی بودن روابط بین متغیرهای وابسته، از ترسیم ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرها استفاده شده است. نتایج نمودار شماره ۳ شواهد آشکاری از وجود رابطه غیرخطی نشان نمی‌دهد؛ بنابراین مفروضه خطی برآورده شده است.

رشته تحصیلی

		انسانی				تجربی				ریاضی			
		Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id	Gl.id	Na.id	Ethno.id	Rel.id
Ethno.id	Gl.id												
	Na.id												
	Ethno.id												
	Rel.id												

نمودار ۳- ماتریس نمودار پراکنش بین هر جفت از متغیرهای وابسته

جدول ۱۰- نتایج آزمون چند متغیره

مجدور اتای تفکیکی	سطح معنی داری	درجه آزادی	F	ارزش	اثر
.۰۰۷	.۰۰۱	۸.۰۰۰	۳.۲۳۷	.۰۱۳	Pillai's Trace
.۰۰۷	.۰۰۱	۸.۰۰۰	۳.۲۳۹ ^a	.۰۹۸۷	Wilks' Lambda
.۰۰۷	.۰۰۱	۸.۰۰۰	۳.۲۴۱	.۰۱۳	Hotelling's Trace
.۰۱۱	.۰۰۰	۴.۰۰۰	۵.۲۲۷	.۰۱۱	Roy's Largest Root

رشته تحصیلی

نتایج جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد که از نظر آماری تفاوت معنی داری در رشته‌های مختلف تحصیلی از لحاظ هویت وجود دارد. مقدار مجدور اتای تفکیکی (۰.۰۰۷) نشان می‌دهد رشته تحصیلی، کمتر از یک درصد تغییرات هویت را تبیین کرده است.

جدول ۱۱- نتایج آزمون‌های بین گروهی تفکیکی

مجدور اتای جزئی	سطح معنی داری	F	درجه آزادی	متغیر وابسته	اثر
.۰۰۲	.۱۱۸	۲.۱۳۶	۲	هویت جهانی	رشته تحصیلی
.۰۰۱	.۴۸۶	.۷۲۱	۲	هویت ملی	
.۰۰۴	.۰۱۳	۴.۳۴۵	۲	هویت قومی	
.۰۰۳	.۰۴۴	۳.۱۳۵	۲	هویت مذهبی	

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

- a. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = .001)
- b. R Squared = .001 (Adjusted R Squared = .000)
- c. R Squared = .004 (Adjusted R Squared = .003)
- d. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = .002)

با توجه به معنی داری آزمون ترکیبی چند متغیره، با در نظر گرفتن نتایج جداگانه تأثیر متغیر مستقل بر متغیرهای وابسته، مشاهده می شود که پس از اعمال سطح آلفای تعدیل شده بن فرونی (۰.۰۱۳) تنها در بعد هویت قومی تفاوت معنی داری بین رشته های مختلف تحصیلی وجود دارد (جدول شماره ۱۱). رجوع به مقادیر میانگین نیز نشان می دهد هویت قومی نوجوانان در رشته ریاضی بالاتر از بقیه بوده و رشته های تجربی و انسانی به ترتیب در رده های بعدی قرار می گیرند.

همچنین بعد از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک طرفه بین گروهی (MANOVA) نتایج تأثیر سن بر ابعاد هویت و تأثیر وضعیت شغلی پدر بر ابعاد هویت مشخص شد از نظر آماری تفاوت معنی داری بین سنین مختلف (ضرب لامبدای ویلکز ۰.۹۹ و سطح معنی داری ۰.۰۸۲) و وضعیت شغلی پدر (ضرب لامبدای ویلکز ۰.۹۹۱ و سطح معنی داری ۰.۱۳۱) از نظر متغیرهای وابسته ترکیب یافته وجود ندارد.

۵. نتیجه گیری

در این مطالعه در تلاش کردیم تا با بررسی وضعیت و تحلیل منابع هویتی نوجوانان اقوام مختلف و با فهم پیچیدگی های آن بتوانیم به درک جامعه از الگوهای هویت ایرانی در بین نوجوانان دست پیدا کنیم. به همین منظور در ابتدا به اهمیت و اهداف تحقیق پرداخته شده است و در مرحله بعدی، پس از برخی تحقیقات پیشین داخلی و خارجی مرتبط با موضوع این کار را بررسی کرده و نقاط اشتراک و اختلاف مطالعه حاضر را با تحقیقات پیشین بیان نمودیم. در بخش نظریات به نظریه های مرتبط با این موضوع به طور کامل اشاره گردید و از میان آن ها نظریه هایی که به هویت از منظر رویکرد ترکیب گرایی تأکید دارند و همچنین منظر کنش متقابل نمادین، با توجه به سلسله مراتب برجستگی در تحلیل منابع هویتی نوجوانان به عنوان چارچوب نظری تحقیق انتخاب شدند. روش تحقیق در این پژوهش رویکرد کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش انجام گرفته است. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه بوده و جامعه آماری هم نوجوانان شهرهای زاهدان اهواز ارومیه سنندج و گرگان می باشند. در این مطالعه نمونه آماری دو هزار نفر را شامل

می‌شود. پس از جمع‌آوری اطلاعات داده‌های تحقیق با استفاده از نرم‌افزار spss و Amos در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی تحلیل شدند. حال با توجه به این که نتایج جزئی و خرد به‌دست آمده از طریق سنج‌های آماری قبلاً ارائه شده، اکنون بهتر است در جمع‌بندی نهایی و کلیه یافته‌های این مطالعه و تطبیق آن با مبانی نظریه اختیار شده پردازیم و شاید به این واسطه، ضمن رفع پاره‌ای است ابهامات در حوزه مسائل هویت جمعی نوجوانان ایرانی، بتوانیم به تقویت و توسعه نظریه هویت نیز در حد وسع و توان این پژوهش تلاش کرده باشیم.

بر اساس چارچوب نظری انتخاب شده در این مطالعه با توجه به نظریه کنش متقابل نمادین، باید پذیرفت که کنشگران در یک نظام اجتماعی نمی‌توانند به هویت‌های مختلف و جهان‌های زیست اطرافشان بی‌اعتنا و بی‌توجه باشند؛ به عبارتی در شرایط طبیعی افراد جامعه با انواع مدل‌ها الگوها و هویت‌های فرهنگی آشنا شده و از طریق فرآیندهای جامعه‌پذیری، اثرپذیری از قدرت سیاسی، رسانه‌ها، عوامل طبیعی و جغرافیایی همگی آن‌ها را به تدریج و در طول زمان درونی کرده و خود را متعهد و متعلق به آن‌ها تصور می‌نمایند. همچنین با توجه به نظریه کنش متقابل نمادین، افراد در فرآیندهای طولانی‌مدت و زمان‌بر می‌توانند عناصر مقوم «خود» را شناسایی و ایجاد کنند و عامل قدرت و سیاست (به تعبیری ابعاد سیاسی و اجتماعی هویت) قوت و استحکام ابعاد فرهنگی هویت جمعی را دارا نیستند. نکته دیگر آن که همگی انواع هویت با تمامی ابعاد خاص خود در ترکیب نهایی هویت جمعی ایرانی حضور دارند و مطابق مبانی نظریه این مطالعه، امکان حذف و نادیده انگاشتن و به حاشیه راندن ابعاد مختلف هویت جمعی ممکن نیست. با بررسی نتایج تفاوت میانگین مؤلفه‌های هویت در نمونه مورد بررسی با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای، همان‌طور که در بخش قبلی به تفصیل بیان شد، منابع متنوع هویتی افراد در تقابل با یکدیگر قرار ندارند و قوی بودن یکی تأثیری بر تضعیف بعد دیگر ندارد. در مجموع همه منابع هویتی وضعیت بالایی دارند؛ همچنین تمامی مؤلفه‌های سازنده ابعاد اصلی هویت نیز با بالاترین سطح اطمینان، به صورت معناداری بدون تقابل با یکدیگر در هویت جمعی افراد نقش بسزایی به عهده دارند.

همان‌گونه که مید بر «خود» تأکید می‌نماید و اشاره دارد که خود در کنش اجتماعی فرد با خودش و محیط اجتماعی حاصل می‌شود، بنابراین توجه به عوامل زمینه‌ای اهمیت

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

می‌یابد. بر اساس یافته‌های این مطالعه به غیر از هویت ملی در مابقی ابعاد جنسیت اثرگذار است و بعد هویت جهانی در بین دختران بیشتر از پسران نوجوان است و ابعاد قومی و مذهبی هویت در بین پسران بالاتر از دختران است. از این یافته‌ها می‌توان استنتاج نمود که دختران نسبت به پسران گرایش بالاتری به مدرنیته دارند و سازه‌های اجتماعی و قومی در نقش‌پذیری و جامعه‌پذیری پسران قوی‌تر است. این یافته در بخش‌هایی مطالعه موحد (۱۴۰۱) را رد می‌کند که در آن پسران نسبت به دختران در تمام عناصر هویتی بالاتر قرار می‌گیرند؛ البته آن مطالعه فقط در استان سیستان و بلوچستان انجام شده است.

یکی دیگر از عناصر زمینه‌ای گرایش مذهبی پاسخگویان می‌باشد و جزو اصلی‌ترین ابعاد شکل‌دهنده خود است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که در بین اهل تشیع و اهل تسنن تفاوت معناداری در میزان گرایش به هویت ملی و هویت جهانی وجود ندارد که البته این نشان می‌دهد توجه به ابعاد ملی هویت (به‌ویژه ابعاد فرهنگی و غیر سیاسی) فارغ از نوع مذهب و ساختار شکل‌دهنده «خود» در جامعه‌پذیری افراد شکل‌گیری هویت در دوره نوجوانی نقش ایفا می‌کند؛ در عوض مشاهده شد که هویت قومی اهل سنت قوی‌تر از اهل تشیع است، اما هویت مذهبی اهل تشیع بالاتر از اهل تسنن است. این نتایج با مطالعه مویدفر (۱۴۰۰) در مورد زرتشتیان به عنوان یکی از اقلیت‌های دینی اختلاف دارد.

منابع

- احمدی، حمید (۱۳۸۱). جهانی‌شدن: هویت قومی یا ملی، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۱۱: ۳۶-۱۳.
- احمدی، حمید (۱۳۸۴). هویت ملی ایرانی در گستره تاریخ، مجموعه مقالات در آمدی بر فرهنگ و هویت ایرانی، تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۶). بنیادهای هویت ملی ایرانی، چهارچوب نظری هویت ملی شهروندمحور، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- احمدی، حمید (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، چاپ اول.
- امینی، محمد؛ رحیمی، حمید و مزروعی، حسن (۱۳۹۳). تحلیل و ارزیابی هویت ملی و دینی دانشجویان دانشگاه کاشان و علوم پزشکی کاشان، فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۴(۱۲): ۴۱۳-۴۳۴.
- پاکوفته، نسرين؛ نصری، صادق؛ نصرالهی، بیتا و فرخی، نورعلی (۱۴۰۰). پیش‌بینی هویت جهانی بر اساس هویت ملی، دینی و قومی در دانشجویان، جامعه پژوهی فرهنگی، ۱۲(۲): ۱-۲۴.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی هویت ایرانی، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- حجتی کرمانی، محمدجواد (۱۳۸۴). ملی‌گرایی و نهضت آزادی ملل اسلامی، تهران: انتشارات روزنامه اطلاعات.
- حسنی‌فرد، عبدالرحمن (۱۴۰۰). فضای مجازی، چالش هویت‌جویی قومی و راهکارهای پیشروی دولت جمهوری اسلامی، ژئوپلیتیک، سال ۱۷، شماره ۶۱: ۱۷۸-۲۱۳.
- حیدری، حسین؛ سلگی، محمد؛ صالح صدق‌پور، بهرام (۱۳۹۹). بررسی نقش و جایگاه دین در هویت فردی ایرانیان، اسلام و علوم اجتماعی، ۱۲(۲۳): ۳۳-۵۶.
- داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۳). شمه‌ای از تاریخ غرب‌زدگی ما، تهران: سروش.
- رجائی، فرهنگ (۱۳۸۶). مسئله هویت ایرانیان امروز: ایفای نقش در عصر یک تمدن و چند فرهنگ، تهران: نی.

مطالعه منابع هویتی دانش آموزان متوسطه پنج قوم آذری، کرد، ترکمن، بلوچ و عرب.....

- ریترز، جورج (۱۳۸۴). نظریه جامعه‌شناسی در دوران مدرن، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- سفیری، خدیجه؛ غفوری، معصومه (۱۳۸۸). بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأثیر خانواده، فصلنامه پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲: ۱-۲۷.
- سلگی، محمد (۱۳۹۹). مطالعه رابطه بین ابعاد هویت اجتماعی با میزان تمایز یافتگی فردی، مجله روان‌شناسی و روان‌پزشکی شناخت، ۷(۳): ۱۰۱-۱۱۱.
- شایگان، داریوش (۱۳۸۱). افسون‌زدگی جدید: هویت چهل‌تکه، تهران: فروزان روز.
- شفرز، برنهارد (۱۳۸۳). مبانی جامعه‌شناسی جوانان، تهران: نی.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله؛ حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۷). مطالعه تجربی منابع هویت ایران. فصلنامه مطالعات ملی، سال ۹، شماره ۳۴ (۲): ۳۱-۵۲.
- صنیع الاجلال، مریم (۱۳۸۴). درآمدی بر فرهنگ و هویت ایرانی، تهران: موسسه مطالعات ملی و تمدن ایرانی.
- طباطبایی، جواد (۱۳۸۶). نظریه حکومت قانون در ایران، تبریز: ستوده.
- عزیزان پور، زهرا؛ مرادی، علیرضا (۱۴۰۰). تبیین جامعه‌شناختی نسبت بین هویت فرهنگی و مصرف فرهنگی (زنان جوان شاهین‌شهر)، جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، شماره ۴: ۱۱۰-۱۳۶.
- عنایت، حمید (۱۳۶۲). اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: خوارزمی.
- عنایت، حمید (۱۳۶۳). سیری در اندیشه سیاسی عرب، تهران: امیرکبیر.
- فیاض، ابراهیم (۱۳۸۸). ایران آینده: به سوی الگویی مردم‌شناختی برای ابرقدرتی ایران. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). عصر اطلاعات: قدرت هویت، ترجمه حسن چاووشیان. تهران: طرح نو.
- کشاورز، سعید (۱۳۸۸). جهانی‌شدن و هویت ملی در برنامه درسی، مجموعه مقالات همایش هشتم انجمن مطالعات برنامه درسی، بابلسر: دانشگاه مازندران: ۵۴۵-۵۷۶.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۸). زندگی بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی. تهران:

علمی.

- لقمان‌نیا، مهدی؛ خامسان، احمد (۱۳۸۹). جایگاه هویت ملی در نظام آموزش و پرورش ایران، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، ۲ (۳): ۵۷-۷۰.
- مشایخ، فریده (۱۳۸۶). نگاهی به ماهیت دانش از دیدگاه معرفت‌شناسی، فلسفی، در لوی، الف، برنامه‌ریزی درسی مدارس، ترجمه فریده شیخی. تهران: انتشارات مدرسه.
- موحد، مجید؛ علیگو، محمود؛ ایمان محمدتقی و طبعی، منصور (۱۴۰۱). مطالعه جامعه‌شناختی هویت قومی نوجوانان شهر زاهدان و تأثیر ابعاد مذهبی، ملی و غرب‌گرایانه بر آن، مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۹ (۱): ۴۲۹-۴۵۷.
- مویدفرو، سعیده؛ شاهوران، عباس (۱۴۰۰). رابطه هویت ملی و دینی در بین زرتشتیان ایران، فصلنامه مطالعات ملی، ۲۲ (۱).
- میمنت آبادی، قباد؛ تاجیک اسماعیلی، سمیه؛ هاشمی، شهناز (۱۳۹۹). نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در تحول هویت (مورد مطالعه: شهروندان سندج)، راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ۹، شماره ۳۵.
- نراقی، احسان (۱۳۵۳). غربت غرب، تهران: امیرکبیر.
- نیازی، محسن، کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۹۵). تبیین جامعه‌شناختی رابطه سرمایه فرهنگی خانواده با هویت اجتماعی جوانان، فصلنامه مطالعات ملی، سال هشتم، شماره ۳: ۵۰-۸۰.

- Bernabé, M., Lisbona, A., Palací, F. J. & Martín-Aragón, M. (2016). Social identity and engagement: An exploratory study at university. *Revista de Psicología Del Trabajo y de las Organizaciones*, 32(2), 103-107.

- Hogg, M. A. & Rinella, M. J. (2017). Social Identities and Shared Realities. *Current opinion in psychology*.

- Jugert, Philipp (2020). Differential Influence of Same- and Cross-Ethnic Friends on Ethnic-Racial Identity Development in Early Adolescence, <http://dx.doi.org/10.1111/cdev.13240>.

- Priwati, Acintya Ratna (2021). "Multiculturalism as a Mediator of Ethnic Identity and National Identity among Javanese Adolescents", *Makara Human Behavior studies in Asia*, <https://doi.org/10.7454/hubs.asia.1030521>.

